

## Det trettioåriga krigets största katastrof: Magdeburgs förstörelse 1631

*Av Lars Ericson Wolke*

Tisdagen den 10 maj 1631 var en "ljus, vacker och stilla dag" i området kring Magdeburg. Staden vid Elbe var med sina 20 000 invånare en av Sachsens och Tysklands viktigaste städer. Just den här dagen på våren 1631 kulminerade en av det trettioåriga krigets många belägringar i en fasaväckande blods- och brandorgie i Magdeburg.

### *Varför just Magdeburg?*

På våren 1631 hade krigsutvecklingen lett till att Magdeburg hade fått en snabbt ökad strategisk betydelse. När Gustav Adolfs svenskar på våren 1631 lämnade sitt brohuvud vid Östersjökusten och avancerade söderut längs Oders lopp och den 3 april 1631 erövrade Frankfurt an der Oder, då växte hotet mot Tillys försörjningslinjer. De båda arméerna manövrerade närmare varandra, men i synnerhet svenskarna ville ännu inte riskera att möta Tillys stridsvana trupper i ett avgörande slag. Istället gled de båda fienderna åter ifrån varandra och därmed beseglades det protestantiska Magdeburgs öde. Staden var en av Sveriges få allierade i Tyskland och dessutom strategiskt belägen vid en av de viktigaste övergångarna över floden Elbe. Redan på sensommaren 1630 började katolska trupper närma sig Magdeburg och som ett motdrag sände Gustav Adolf i oktober 1630 generalmajoren Didrik von Falkenberg med uppgift att ta över ledningen för stadens försvar.

### *Magdeburg ringas in*

Inne i Magdeburg var det den brandenburgske markgreven Kristian Vilhelm som hade den yttersta makten. Under september 1630 sattes större katolska styrkor in, men det var först vid nyåret 1631 som deras blockad blev mera verksam. Men via vattenvägen på Elbe kunde stadsborna ännu hämta spannmål från det neutrala Sachsen.

Belägringen leddes av den mycket handlingskraftige fältmarskalken Gottfrid Henrik von Pappenheim. Men han hölls bokstavligt tillbaka både av sin överbefälhavare Johan Tserclaes Tilly själv och kurfurst Maximilian av Bayern, som båda manade till försiktighet. Först i mars 1631 skärptes belägringen väsentligt. Under de följande veckorna erövrade belägrarna en rad redutter och skansar, och försvararnas alla förbindelser vattenvägen med omvärlden skars av.

Nu trängdes kanske 30 000 människor innanför Magdeburgs murar. Till stadsbefolkningens 20 000 kom runt 10 000 flyktingar från förstäderna och den omgivande landsbygden. Den 24 april, då belägringens huvudfas inleddes, organiserades 5 000 man i en borgarbevapning för att stödja de 2 500 reguljära soldater som Falkenberg hade kvar i stridsdugligt skick. Mot dessa stod 17 000 soldater i de katolska anfallsförbanden.

Den 7 maj hade belägrarnas löpgravar nått fram till lämpliga utgångsgrupperingar för ett anfall på nordfronten. Mellan den 7 och 9 maj bombarderade artilleriet staden med dagligen mellan 1 200 och 1 800 projektiler. Under trycket av en alltmer akut krutbristen diskuterade Magdeburgs råd under hela natten 9-10 maj frågan och förhandlingar. Men när den 10 maj grydde var det för sent. Klockan 7 på morgonen avfytrade Pappenheims kanoner anfallssignalen. Den första anfallsvågen slogs tillbaka, utom vid nordfronten. Här slängde Pappenheim fram 3 500 man mot Falkenbergs 700 försvarare. Två kroatiska kompanier tog sig runt försvarsverken närmast flodstranden och besköt försvararna i ryggen. Nordfronten höll dock ännu och Falkenberg till häst kommenderade fram förstärkningar ur borgarbevapningen. En andra anfallsvåg sändes fram mot försvarslinjen och i det läget föll Falkenberg för en kula. Nyheten kunde inte hållas hemlig och försvararnas moral sjönk som ett stenknippe mot botten.

Efter oerhörda förluster trängde Pappenheims folk in i Magdeburg. Här mötte de katolska fotsoldaterna rytteri och besköts samtidigt av borgare som tagit ställning inne i husen. Då beslöt Pappenheim att låta tända eld på några hus för att pressa borgarna att sluta slåss och istället försöka rädda sina hem. Men det hjälpte inte, borgarmilisen fortsatte striden. Men vid 9-tiden på förmiddagen bröt angrifarna upp en väg in i staden, där det tunga kavalleriet kunde rycka fram. Ett kompani kroater följdes av de kejserliga regementena Coronini och Maradas samt ligaregementet Baumgarten. Sammanlagt var det 1 300 ryttare som bokstavligen plöjde sig in i staden, medan försvararna vek söderut mot stadskärnan och domkyrkan vid Neuer Markt. Tilly själv anslöt sig till stormanlöpningen mot domkyrkan. Administratören Kristian Vilhelm deltog i striden, men sårades i låret och togs tillfånga.

Vid 10-tiden var det över. De försvarare som fortfarande var i livet lade ned sina vapen framför katedralen. Men nu följde nya fasor för civila och soldater. Den eld som Pappenheim hade låtit anlägga i norra delen av Altstadt hade spritt sig och just runt klockan 10 uppper flera vittnen att staden redan stod i ljusan låga. Då började plundringarna.

### *Magdeburgs förstörelse*

En stark nordostvind slet tag i elden och spred den raskt över staden. Branden bet sig fast och förödde kvarter efter kvarter. Om det var den på Pappenheims order anlagda elden som spred sig, eller den fick hjälp av den våldsamma artillerielden, de många muskötavfyrningarna eller sprängandet av laddningar (petarder) och minor går inte att avgöra i efterhand. Resultatet blev under alla förhållanden ohyggligt. Pappenheim och Tilly försökte samla en del av sina soldater till en mera effektiv bekämpning, men de lyckades bara hålla elden undan från Neuer Markt och katedralen. Här räddades ett 70-tal hus. Resten av staden blev lågornas rov.

Huvuddelen av de kejserliga och ligistiska soldaterna hade nämligen redan satt igång att plundra. En förmlig våg av rån, mord och våldtäkter svepte över staden, åtföljdes av eldstormen och bildade en ohygglig blandning som drabbade urskiljningslöst. Hög som låg, civil som militär, föll offer. Överlevande ur garnisonen stacks ned av berusade segrare, samtidigt som civila angreps alltmer urskiljningslöst. Senare skulle Pappenheim i ett försök att urskulda sina soldater framhålla hur stadsborna stridit mot angriparna: ”ung och gammal, man och kvinna, ja även barnen på sju och åtta år försvarade sig till det yttersta med stenkastning och att hålla hett vatten”.

Snart eskalerade situationen till en förmlig mordorgie, där alla som inte lyckades hålla sig gömda riskerade att dödas. Tilly själv kunde bara rida omkring i virrvarret och maktlöst se på vad som hände. Den enda organiserade hjälpinsatsen genomfördes av priorn vid ett av stadens kloster. Han drev kvinnor och barn framför sig in i katedralen. Tilly hjälpte priorn genom att sätta ut vakter mot sina egna soldater. Mer än så kunde han inte förmå att göra. På de sättet räddades ungefär 600 människor till livet inne i katedralen, medan våldet och elden rasade utanför dess väggar.

De katolska soldaterna som lidit och försmäktat i eländiga fältläger, tog nu snabbt igen vad de gått miste om när vinkällare och ölstugor stormades. Men deras glädje blev kortvarig. När branden spred sig med förödande snabbhet, tvangs Tillys officerare att så snabbt som möjligt försöka samla ihop sina berusade soldater och föra dem ut ur staden. Men elden inneslöt snabbt hela kvarter med rök- och eldridåer som få kunde ta sig igenom. Redlöst berusade knektar blev liggande där de fallit, medan åter andra dignande av stöldgods från borgarhemmen inte orkade kämpa sig igenom till räddningen. På det sättet blev mängder av soldater ur segrararmén offer för lågorna. De stadsbor som hade sökt sig ned i källarna undan soldateskens övergrepp, insåg nu alltför sent att de hamnat i en dödlig fälla. Lågor och rök slickade sig in i husen och ända ner i källarvalven, där de slukade allt levande i sin väg.

Magdeburg brann hela dagen och först framemot kvällen den 10 maj började lågorna falna, främst i brist på bränsle. Runt katedralen låg en pyrande hög svärtat timmer och enstaka murrester som inte fallit samman. I ytterligare tre dagar glödde det i resterna av det som en gång varit en av Tysklands rikaste städer. Efter några dagar lät Tilly hålla en tacksägelsemessa i katedralen, medan hans trupper paraderade med flygande fanor och kanonerna sköt salut. De svartnade resterna av Magdeburg döptes om till Marienburg efter jungfru Maria och i Wien, Rom, Bryssel och München firades segern. ”Jungfru Magdeburg”, som Pappenheim kallade staden, hade erövrats, om än till priset av hennes egen undergång.

De kejserliga hade förlorat minst 2 000 man, inklusive de stupade under stormningen. Av de kanske 30 000 människor som på morgonen den 10 maj trängdes innanför stadsmurarna, var mer än 20 000 döda när kvällen randades. Med tanke på att Magdeburgs ordinarie befolkning på 20 000 faktiskt var större än både Berlins och Wiens vid denna tid, så framstår katastrofen i hela sin vidd..

För Tillys trupper blev inte erövringen den vinst man väntat sig. De kvarvarande förråden, som skulle ha stärkt de katolska truppernas operationsduglighet, hade förintats av elden. Ammunitionen hade i stort sett skjutits bort av försvararna. Dessutom hade branden tagit sin tribut i de katolska truppernas led. Så i rent operativt militärt hänseende var erövringen av Magdeburg snarast ett nederlag för Tilly, även om kampen slutat med en taktisk seger.

På ett än högre, strategiskt, plan blev bakslaget än större. När nyheten spred sig Magdeburgs förstörelse och segrarnas övergrepp, valde flera protestantiska furstar att ansluta sig till Gustav II Adolf. Viktigaste av dem var kurfursten av Brandenburg och senare på sommaren anslöt sig även Sachsen till det svenska lägret. Beteckningen Pyrrhusseger ligger nära till hands.

### *Magdeburgs öde i propagandan*

Den protestantiska propagandan fick i Magdeburgs öde ett tacksamt tema för en intensiv kampanj mot kejsaren och den katolska Ligan, ”Blodhunden” Tilly och Pappenheim framställdes som medvetna våldsverkare. Minst 25 tidningar, 205 olika flygskrifter och 41 illustrerade flygblad spred nyheten om Magdeburgs gruvliga öde. Under 1631 spreds också en rad sångtexter som berättade om Magdeburgs förstörelse. En sådan var sången *O Magdeburg du schöne Stadt/verbrunnen och zerstöret (O Magdeburg, du sköna stad/uppbränd och förstörd)*. Från katolsk sida försökte man med begränsad framgång anlägga moteld

Den här bilden av Tillys och segrarna som medvetna våldsverkare inympades i generationer av tyskar och européer, trots att Tilly själv hade mycket att förlora på att staden förstördes.

Först vid mitten av 1800-talet började historiker kritiskt granska skuldfrågan kring Magdeburgs förstörelse.

Katastrofen i Magdeburg gav också en rejäl skjuts framåt för en allmän acceptans av krigets lagar. Den nederländske juristen Hugo Grotius hade redan 1625 givit ut sin grundläggande bok *De iure belli ac pacis libri tres* (*The böcker om krigets och fredens lagar*). Händelserna i Magdeburg visade tydligt vad som hände om inte alla krigets aktörer lade sig vinn om att iakttaga vissa grundläggande regler för krigföringen, inte minst när det gällde behandlingen av civilbefolkningen.

Men kanske viktigast av allt: Magdeburgs förstörelse den där majdagen 1631 innebar en dramatisk vändpunkt i det långa kriget. Som en konsekvens av stadens hemska öde anslöt sig flera protestantiska furstar till svenskarna. Resultatet blev alltmer oförsonliga motsättningar och ytterligare 17 år av krig, innan freden kunde återvända till det plågade Tyskland.

Texten är en förkortad version av ett kapitel som ingår i Lars Ericson Wolke/Göran Larsson/Nils Erik Villstrand, *Trettioåriga kriget* (Historiska Media, Lund 2005).

© Lars Ericson Wolke 2005. Alla rättigheter förbehållna.

Detta är en utskrift från Lars Ericson Wolkes webbplats, [www.ericsonwolke.se](http://www.ericsonwolke.se)